

STUDIEBEGELEIDING BINNEN PROBLEEM- GESTUURD ONDERWIJS

H.A.P. Wolfhagen
Onderwijskundige

S.J. van Luyk
Arts

W.S. de Grave
Onderwijskundige

Correspondentieadres:
Vakgroep Onderwijsontwikkeling
en -research
Rijksuniversiteit Limburg
Postbus 616
6200 MD Maastricht
tel. 043-882306

An de Faculteit der Geneeskunde te Maastricht wordt in tegenstelling tot andere universiteiten niet gewerkt met een studieadviseur, maar met een 'gedecentraliseerd' studiebegeleidingssysteem. In het kader van de evaluatie van het functioneren van het studiebegeleidingssysteem is een enquête onder studenten en studiebegeleiders gehouden. Een onderdeel van deze enquête had betrekking op de studentproblemen die begeleiders signaleren. De bedoeling van dit artikel is de lezer meer inzicht te geven in de opzet van het studiebegeleidingssysteem, het soort problemen dat de studiebegeleider signaleert bij studenten en de tevredenheid van de studenten over deze opzet.

HET SYSTEEM VAN STUDIEBEGELEIDING

In het universitair onderwijs is het veelal gebruikelijk dat er één of meer studieadviseurs zijn, die geraadpleegd kunnen worden door studenten indien ze 'problemen en/of vragen' hebben. Dergelijke studieadviseurs hebben deze taak veelal als hoofdtaaken vervullen binnen de desbetreffende faculteit geen aanvullende onderwijs- en/of onderzoekstaken. De Faculteit der Geneeskunde te Maastricht kent geen studieadviseurs zoals elders gangbaar is, maar heeft de hiervoor beschikbare formatie verdeeld over ongeveer tachtig medewerkers. Dit betekent dat een aantal wetenschappelijk medewerkers voor een beperkt deel van hun tijd als studiebegeleider fungeren. Voor de functie van studiebegeleider kunnen alle wetenschappelijk medewerkers in aanmerking komen die een vast dienstverband hebben. Op jaarbasis krijgt de studiebegeleider (voor een groep van achttien studenten) een urenvergoeding van respectievelijk zestig uren voor het eerste studiejaar en veertig uren voor de daaropvolgende jaren.

De faculteit kent een vijftigtal onderwijsrollen en functies, die verband houden met de constructie, uitvoering, begeleiding en organisatie van het onderwijs. Alle medewerkers vervullen naast hun onderzoekstaak en/of patiëntenzorgtaak een aantal van deze rollen en functies.

Veel van deze onderwijsrollen zijn sterk begeleidend van aard en hebben betrekking op een afgebakend terrein en tijdsperiode. Bijvoorbeeld de tutorrol (begeleider van onderwijsgroepen) is gericht op het begeleiden van leerprocessen bij de studenten aan de hand van een medisch-inhoudelijk thema gedurende een onderwijsblok van zes weken. De rol als vaardigheidstrainer heeft betrekking op het aanleren van een aantal specifieke vaardigheden gedurende een of meer trainingen (bijvoorbeeld laboratoriumvaardigheden en fysisch-diagnostische vaardigheden).

De rol van studiebegeleider daarentegen omvat naast begeleidende óók beoordelende aspecten. De begeleiding richt zich op 'onderwijsversterkende' zaken. Het beoordelende element komt tot uiting doordat de studiebegeleider adviezen opstelt, die de examencommissie gebruikt bij het toekennen van getuigschriften of het plaatsen in een volgend cursusjaar. Dit betekent dat de studiebegeleider een 'dubbelrol' vervult: enerzijds als begeleider en anderzijds als beoordelaar.

De functie van studiebegeleider kan in principe door alle wetenschappelijk medewerkers,

ongeacht hun achtergrond, vervuld worden. De studiebegeleider verricht activiteiten op het gebied van onderzoek en/of patiënten-zorg en vervult naast de rol van studiebegeleider ook nog andere onderwijsrollen, bijvoorbeeld als tutor of als vaardigheids-trainer. Door deze integratie van taken tracht de faculteit te bewerkstelligen dat het systeem van studiebegeleiding is ingebed in de hele context van het onderwijssysteem en de onderwijsorganisatie. Op deze manier hoopt de faculteit een klimaat te scheppen dat een positieve invloed heeft op de kwaliteit van de begeleiding. De belangrijkste voordelen zijn:

- de studiebegeleider neemt geen 'geïsoleerde' positie in binnen de faculteit;
- door participatie in het onderwijs worden medewerkers betrokken bij zoveel mogelijk aspecten van het onderwijs en krijgen daardoor een beter inzicht in de opzet van het onderwijs- en toetssysteem. Dit stimuleert docenten constructief mee te denken over de verdere optimalisering van het Maastrichtse onderwijssysteem (dit wordt ook bevorderd door het grote scala van (onderwijs)rollen en functies die medewerkers kunnen vervullen binnen de faculteit);
- door de diversiteit van rollen wordt een beroep gedaan op verschillende vaardigheden van de medewerkers zoals begeleidingsvaardigheden, onderzoeksvaardigheden en onderwijsvaardigheden;
- medewerkers volgen de studenten gedurende hun hele studie en krijgen daardoor een 'longitudinaal zicht' op de ontwikkeling van studenten;
- medewerkers zijn op de hoogte van het onderwijs doordat zij ook daadwerkelijk functioneren in de dagelijkse onderwijspraktijk en daardoor studenten in verschillende situaties meemaken (zoals in practica, onderwijsgroepen, colleges).

Elke student krijgt bij de aanvang van de studie één vaste studiebegeleider aangewezen voor de *gehele* studieduur. Elke studie-

begeleider krijgt gemiddeld vijftien tot achttien studenten toegewezen.

In juni 1990 is onder de studiebegeleiders en de studenten een enquête gehouden die gericht was op het verkrijgen van informatie inzake het functioneren van het systeem van studiebegeleiding. In het hiernavolgende wordt ingegaan op één aspect van de studiebegeleiding, te weten de studentproblemen waarmee de studiebegeleiders geconfronteerd worden en de waardering van de studenten voor het studiebegeleidingssysteem.

GESIGNALEERDE PROBLEMEN

De studiebegeleiders is gevraagd om aan de hand van een lijst met tien probleemgebieden, dié problemen aan te strepen die ze bij de studenten signaleren. In de enquête diende aangegeven te worden of ze het betreffende probleem 'nooit', 'zelden', 'regelmatig' of 'vaak' signaleerden bij studenten. Daarnaast was er ruimte om melding te maken van andere probleemgebieden. De enquête is schriftelijk afgenomen en werd door 54 van de 80 begeleiders ingevuld (respons 68%).

Bij de samenstelling van de lijst met probleemgebieden is gebruikgemaakt van de resultaten van onderzoeken die in het kader van de studiebegeleiding in het verleden zijn uitgevoerd en van de resultaten van de exit-enquête.¹² In deze exit-enquête zijn medische studenten die in de eerste fase van hun studie gestopt zijn, uitvoerig bevraagd omtrent hun beweegredenen. In dit vraaggesprek kwam ook de functie die de studiebegeleider voor hen had vervuld aan de orde.

Op basis van deze gegevens is een lijst met probleemgebieden samengesteld, die naast algemene problemen ook een aantal probleemgebieden bevatte die specifiek samen-

hangen met het Maastrichtse onderwijsstelsel. In deze context is het verhelderend enkele aspecten van het onderwijssysteem kort toe te lichten.

Aan de Faculteit der Geneeskunde te Maastricht wordt gewerkt volgens de methode van Probleemgestuurd Onderwijs. Elk studiejaar in de eerste fase is verdeeld in zes blokken van zes weken, die thematisch en multidisciplinair zijn opgebouwd. Gedurende elk blok werken de studenten in onderwijsgroepen bestaande uit tien studenten van één en dezelfde jaargroep onder begeleiding van een docent (tutor) aan taken (= casusmateriaal uit de praktijk van de gezondheidszorg). De taken vormen de basis voor het formuleren van leerdoelen voor zelfstudie. Na de fase van zelfstudie rapporteren de studenten in de volgende groepsbijeenkomst de bestudeerde stof en gaan na in hoeverre de vragen die de taak opriep, beantwoord kunnen worden. Dit betekent dat studenten binnen bepaalde randvoorwaarden zelf verantwoordelijk zijn voor de keuze van leerstof en leeractiviteiten. Deze manier van werken heeft ook consequenties voor het toetsingssysteem. Na elk blok vindt er een bloktoets plaats, die bedoeld is om studenten feedback te geven over hun leerresultaten. Daarnaast vinden er jaarlijks vier voortgangstoetsen plaats. De voortgangstoets is voor alle studiejaar identiek. Naarmate een student verder in de studie vordert, zal de score op de voortgangstoets toenemen. De scores op de voortgangstoets laten de vorderingen zien van de student tijdens de studie. Zowel de blok- als de voortgangstoetsen bestaan uit gesloten vragen in de vorm van stellingen. De studenten geven aan of deze stellingen juist of onjuist zijn. Indien ze het antwoord niet weten, kunnen ze voor een vraagteken-optie kiezen. Bij het toekennen van een kwalificatie voor de kennis van de student vormen de scores op de voortgangstoetsen de hoofdbron van informatie. De bloktoetsen hebben een aanvullende functie ingeval van twijfel en soms bij onvoldoende voortgangstoetsresultaten. Voor het beoordelen van vaardigheden wordt in alle leerjaar gebruikgemaakt van vaardigheidstoetsen. In het vijfde en zesde jaar van de opleiding wordt

daarnaast het functioneren van de student tijdens de co-assistentenschappen beoordeeld. Voor meer informatie over de achtergronden van het onderwijssysteem wordt verwezen naar het boek Probleemgestuurd leren.³

In tabel 1 is een overzicht opgenomen van de probleemgebieden en de frequentie waarmee de studiebegeleiders deze signaleren. De zes belangrijkste probleemgebieden die regelmatig/vaak gesignaleerd worden zijn:

- problemen met de studie-aanpak
- persoonlijke problemen
- angst voor en/of tijdens toetsafnames
- invulstrategie bij toetsen
- motivatieproblemen
- te veel andere bezigheden (extra-curriculaire activiteiten)

Uit deze opsomming blijkt dat een aantal problemen min of meer gerelateerd is aan het onderwijssysteem van de Rijksuniversiteit Limburg. Doordat de studenten in dit onderwijssysteem zelf vorm moeten geven aan hun leeractiviteiten, wordt een groot beroep gedaan op de zelfwerkzaamheid en 'eigen' verantwoordelijkheid. De specifieke manier van toetsen is voor een aantal studenten eveneens een probleem en dit geeft bij studenten vaak gevoelens van onzekerheid. Voor de eigen planning van de studie kan het teveel aan andere activiteiten problemen geven, omdat het, zeker in dit onderwijssysteem, vereist is dat *regelmatig* gestudeerd wordt (onder meer door de wekelijkse onderwijsbijeenkomsten en het specifieke toetssysteem).

Aan de studenten is een soortgelijke enquête voorgelegd (n=458, respons 50%). Aan studenten die op de een of andere manier problemen ervaren (n=169, 37% van de totale groep) is gevraagd welk soort problemen het betreft. Uit de resultaten blijkt dat zij als belangrijkste probleemgebieden zien: studie-aanpak, verkeerde invulstrategie bij toetsen, motivatieproblemen en persoonlijke problemen.

Voorts werd een aantal probleemgebieden genoemd dat erg divers en individu-gebonden is. De gegevens van de studenten stemmen overeen met de gegevens van de studiebegeleiders.

Probleemgebied	nooit/ soms*	regel- matig/ vaak*
Onvoldoende intellectuele capaciteiten	71	27
Problemen voortkomend uit een deficiënte vooropleiding	81	15
Onvoldoende praktische vaardigheden	82	15
Problemen met de studie-aanpak	11	86
Motivatieproblemen	53	43
Angst voor en/of tijdens toetsafnames	41	56
Invulstrategie bij toetsen	43	54
Problematisch functioneren in onderwijsgroepen	78	4
Persoonlijke problemen		
- psycho-sociale problemen	36	63
- financieel	71	8
- gezondheid	68	17
Te veel andere bezigheden (extra-curriculaire activiteiten)	57	41

* de som van de percentages per probleemgebied is niet in alle gevallen gelijk aan 100%, omdat enkele begeleiders de frequentie bij het betreffende probleemgebied niet hebben aangegeven.

ROL STUDIEBEGELEIDER BIJ PROBLEMEN

In de praktijk blijkt dat de studenten jaarlijks gemiddeld een á twee contacten met de studiebegeleiders hebben. Ingeval van problemen hebben er veelal meer contacten plaats. Tijdens de contacten is de studievoortgang altijd een gesprekspunt. De studievoortgang wordt veelal primair besproken in termen van het al dan niet voldoen aan de (examen)eisen. Een aantal studenten (zo blijkt uit de antwoorden op de open vragen uit de enquête) vindt het jammer dat de studievoortgang uitsluitend in 'cijfers' besproken wordt en dat er bij goede studieresultaten weinig aandacht is voor andere zaken (studiebeleving, ervaringen, motivatie en dergelijke). Daarnaast komen zaken aan de orde die te maken hebben met de keuzemogelijkheden (bijvoorbeeld invulling keuze-onderwijs) van de student en wordt er uitleg en voorlichting gegeven over regels en richtlijnen van het examenreglement. In een aantal gevallen komen problemen die de student ervaart ook daadwerkelijk aan de orde. De feitelijke inhoud van de gesprekken is echter sterk afhankelijk van de student en de studiebegeleider. Om goed op de hoogte te blijven van de vorderingen houdt de begeleider een studie-archief bij; de benodigde informatie hiervoor wordt geleverd door het Bureau Onderwijs van de Faculteit der Geneeskunde.

Tabel 1.

Frequenties (uitgedrukt in percentages) van de gesignaleerde probleemgebieden bij studenten. Zowel de antwoordcategorieën 'niet' en 'zelden', als de categorieën 'regelmatig' en 'vaak' zijn samengevoegd tot één categorie

Daar in een aantal contacten ook de problemen van studenten aan de orde komen, is de studiebegeleiders gevraagd hoeveel procent van de problemen zij zelf kunnen oplossen en hoeveel procent van de studenten doorgestuurd wordt. De begeleiders geven aan dat zij 70% van de problemen zelf kunnen oplossen en 30% doorsturen. Voor problemen die te maken hebben met 'reglementen' wordt frequent doorgestuurd naar het Bureau Onderwijs en de contactpersoon van de Dagelijkse Commissie voor de Examens. Voor problemen die te maken hebben met de studie-aanpak en met de invulstrategie bij blok- en voortgangstoetsen wordt regelmatig verwezen naar het Project Evaluatie Studieresultaten. Binnen dit project is de zogenaamde 'studie-anamnese' ontwikkeld; hiermee kan vastgesteld worden met welke aspecten van de studie de student problemen ondervindt, zodat gericht hulp kan worden geboden.⁴ Voor problemen van persoonlijke aard wordt vaak contact gezocht met het studentendecanaat van de universiteit en/of de regionale medisch-psychologische hulpverlening.

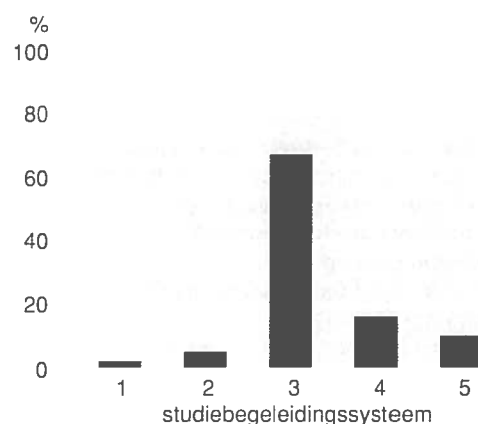
DE WAARDERING VAN DE STUDENTEN

Ongeveer de helft van de 169 studenten die problemen ervaren, geeft aan dat ze met pro-

blemen naar hun studiebegeleider gaan (n=83). De andere helft van de studenten (n=86) bespreekt problemen niet met de studiebegeleider. Als redenen hiervoor worden gegeven: te hoge drempel om problemen te bespreken met de studiebegeleider (door onvoldoende kennismaking met de begeleider), het gesprek met de studiebegeleider blijft te oppervlakkig en is uitsluitend gericht op studieprestaties, de studiebegeleider is niet voldoende gemotiveerd, er is onvoldoende 'feeling' met de begeleider, en dergelijke. Een ander kritiekpunt van de studenten is dat de studiebegeleider vaak onvoldoende op de hoogte is van allerlei regelingen met als gevolg dat de student hiervoor liever zelf contact opneemt met het Bureau Onderwijs.

Hieruit volgt dat niet alle problemen de studiebegeleider bereiken en dat in een aantal gevallen de studiebegeleider uitsluitend gezien wordt als persoon om de studievoortgang mee te bespreken en technische zaken af te handelen die verband houden met de studievoortgang (formulieren invullen en dergelijke). Daarnaast fungeert de studiebegeleider als vraagbaak aangaande allerlei praktische zaken met betrekking tot de studievoortgang.

Ondanks een aantal kritische kanttekeningen vinden de studenten het longitudinale systeem van studiebegeleiding zinvol. Dit blijkt uit de antwoorden op de vraag of zij het systeem van studiebegeleiding zinvol vinden en zo ja voor welke groepen studenten: voor alle studenten in de doctoraalfase (dus jaar 1 t/m 4), of voor alle studenten gedurende de hele studie (zoals het nu bedoeld is), of uitsluitend voor probleemstudenten. In figuur 1 staan de resultaten grafisch weergegeven. Het blijkt dat het merendeel van de studenten voorstander is van een studiebegeleidingssysteem voor alle leerjaren. 10% van de studenten is voorstander van een totaal ander systeem en/of heeft geen mening. In dit kader wordt bijvoorbeeld de mogelijkheid genoemd om naast het bestaande studiebegeleidingssysteem extra begeleiders in te zetten voor probleemgevallen.

Figuur 1. Zinvolheid van het studiebegeleidingssysteem naar het oordeel van de studenten uitgedrukt in percentages (n=458)

Studiebegeleidingssysteem:

- 1 = overbodig
- 2 = voor alle studenten jaar 1 t/m 4
- 3 = voor alle studenten gedurende jaar 1 t/m 6
- 4 = uitsluitend voor probleemstudenten
- 5 = andere mogelijkheid of niet ingevuld

KNELPUNTEN EN MOGELIJKE OPLOSSINGEN

Zowel studenten als begeleiders hebben aangegeven dat er naast de goede kanten een aantal knelpunten is in het systeem voor studiebegeleiding. De doelstelling van de enquête was knelpunten op te sporen. Daarom zullen de belangrijkste knelpunten nogmaals kort onder de aandacht gebracht worden.

Informatievoorziening studiebegeleider

Daar een groot aantal medewerkers voor een beperkt deel van hun werktijd als studiebegeleider fungeert, kost het veel tijd om op de hoogte te zijn en te blijven van alle regels inzake het onderwijs en het examensysteem. Om goed te kunnen functioneren moeten de studiebegeleiders snel en adequaat over informatie kunnen beschikken. Om dit te bevorderen is in 1989 het 'Handboek studiebegeleiding' samengesteld, waarin alle relevante informatie is opgenomen.⁵ De reacties van de studiebegeleiders hierover zijn zeer positief. In dit kader zou het eveneens aanbeveling verdienen om regelmatig informatiedagen voor studiebegeleiders te organiseren, waarin ze op de hoogte gebracht worden van nieuwe regelingen.

Begeleidingsvaardigheden

Een ander punt is dat zowel studenten als begeleiders aangeven dat begeleiders vaak over onvoldoende vaardigheden beschikken om studenten bij problemen te helpen. Momenteel vinden er reeds trainingen voor begeleiders plaats, maar mogelijkserwijs zouden deze uitgebreid moeten worden en zich specifiek moeten richten op het omgaan met probleemstudenten.

Contacten met de studiebegeleider

17% van de studenten geeft aan behoefte te hebben aan méér contacten met de studiebegeleider. Echter, gezien de beschikbare tijd van de studiebegeleider, is dat vaak niet haalbaar.

Ook zou de kwaliteit van de contacten naar hetoordeel van een aantal studenten intensiever dienen te zijn en meer aspecten moeten bevatten. De gesprekken blijken vaak te veel gericht te zijn op de 'beoordelende aspecten' en de 'begeleidingsaspecten' krijgen onvoldoende aandacht. Dit houdt waarschijnlijk verband met de 'dubbelfunctie' die de studiebegeleider vervult. Bij de taakomschrijving zou wellicht meer nadruk op de begeleidingsaspecten gelegd dienen te worden.

Administratieve ondersteuning studiebegeleider

Studiebegeleiders merken op dat er weinig tijd gereserveerd is voor deze functie, zeker gezien het feit dat zij voor elke student het studie-archief moeten bijhouden. Dit punt geldt nog sterker wanneer zij niet de beschikking hebben over administratieve ondersteuning om het studie-archief up-to-date te houden. Het Bureau Onderwijs komt hieraan al zoveel mogelijk tegemoet door informatie ordelijk en overzichtelijk weer te geven en toe te zenden aan de begeleiders. Desalniettemin is het zaak te blijven zoeken naar mogelijkheden om de administratieve kant van deze functie te minimaliseren.

Uit de algemene waardering van studenten en begeleiders voor het studiebegeleidingsstelsel blijkt dat een aantal begeleiders op een uitstekende manier invulling weet te geven aan hun functie. Het is dan ook de moeite waard om te zoeken naar wegen en mogelijkheden die de geschetste knelpunten kunnen opheffen.

LITERATUUR

1. De Grave WS, Snellen HJPH, Imbos T. Studiebegeleiding in de medische faculteit van de Rijksuniversiteit Limburg. In: De Grave WS, Nuy HJP, eds. *Leren studeren in het hoger onderwijs*. Almere: Versluys Uitgeverij B.V., 1987: 84-94.
2. Van Luyk SJ, Wolfhagen HAP, De Grave WS. Het voortijdig beëindigen van de studie geneeskunde aan de Rijksuniversiteit Limburg, 1992. (Ter perse)
3. Moust JHC, Bouhuijs PAJ, Schmidt HG. *Probleemgestuurd leren*. Groningen: Wolters-Noordhoff. Hoger Onderwijs Reeks, 1989.
4. Van Luyk SJ, L'Espoir N, Bartstra H, De Grave WS, Imbos T. Studie-anamnese als hulpmiddel bij de studentbegeleiding. In: De Grave WS, Nuy HJP, eds. *Leren studeren in het hoger onderwijs*. Almere: Versluys Uitgeverij B.V., 1987: 128-36.
5. Dagelijkse Commissie voor de Examens van de Faculteit der Geneeskunde. *Handboek voor de studiebegeleiding*. Maastricht: Rijksuniversiteit Limburg, 1989/1990.